

Петрик О.Л.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

КОМПОНЕНТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ВЗАЄМОДІІ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВETERANІВ АТО/ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

У статті розглянута компонента державного управління у матриці взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як передумови реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Серед широкого спектру напрямів системи реабілітаційних заходів, що направлені на покращення рівня життя колишніх військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, особливої ролі в межах даного наукового дослідження приділено саме професійному відновленню даної категорії громадян, що, зокрема, реалізовується шляхом втілення ними в життя ідей соціального підприємництва, що вбачається як дієвий ресурс до подальшої реінтеграції в сучасне суспільство. Підтверджено необхідність саме комплексного підходу до роботи з колишніми військовослужбовцями, ветеранами АТО/ООС і членами їх сімей, з урахуванням їхніх потреб та особливостей, що може стати каталізатором позитивних змін для усіх ключових гравців на національному та місцевому рівнях, допомогти згуртувати зусилля на рівні держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Відзначена ключова роль держави в контексті забезпечення ефективної державної політики, що спрямована на реалізацію всіх елементів системи реабілітації соціально-вразливих верств населення, у тому числі й військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Наголошено на потребі розробки законодавчо врегульованих інструментів і стратегій підтримки досліджуваної категорії громадян у сферах працевлаштування та підприємництва, де в черговий раз наголошено саме на потребі сприяння розвитку соціального підприємництва як передумови їх реінтеграції. Із урахуванням міжнародного досвіду державної підтримки ветеранської спільноти відзначено декілька основних її напрямів: інформаційно-дослідницька, медико-реабілітаційна й соціально-адаптаційна діяльності, а також фінансово-кредитна та податкова підтримка.

Ключові слова: професійне відновлення, реінтеграція, державне управління, військовослужбовці, ветерани АТО/ООС та члени їх сімей, соціальне підприємництво.

Постановка проблеми. Реінтеграція колишніх учасників бойових дій – це комплексний процес, що ускладнений багатьма факторами. Особливо якщо він відбувається в країні, яка перебуває у стані війни або під час повоєнної відбудови, коли значно погіршена економічна ситуація, зруйнована інфраструктура, бракує соціальних й інших послуг, кваліфікованих фахівців. Ще складнішим процесом визнають реінтеграцію колишніх учасників бойових дій з інвалідністю, оскільки ветерани стикаються з численними бар'єрами у доступі до соціально-економічних можливостей.

Для успішної реінтеграції вищезазначеної категорії громадян не достатньо просто виділяти цю цільову групу як окремих бенефіціарів, варто ширше подивитися на поняття та процес їхньої реінтеграції.

Комплексний підхід до роботи з колишніми військовослужбовцями, ветеранами АТО/ООС і членами їх сімей, з урахуванням їхніх потреб та особливостей, може стати каталізатором позитивних змін для усіх ключових гравців на національному та місцевому рівнях, допомогти згуртувати зусилля на рівні держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства [1, с. 6].

Реабілітація, яка важлива як передумова подальшої реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС і членів їх сімей, своєю чергою, є системою психолого-педагогічних, медико-фізичних, фізкультурно-спортивних, професійно-трудова і соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення й підтримки їх

соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

Серед широкого спектру напрямів системи реабілітаційних заходів, що направлені на покращення рівня життя колишніх військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, таких як психологічна, соціальна, професійна, психологічна, трудова, фізкультурно-спортивна, медична реабілітація та інші, особливу роль у рамках даного наукового дослідження приділяємо саме професійному відновленню даної категорії громадян, що, зокрема, реалізовується шляхом втілення ними в життя ідей соціального підприємництва, що вбачається нами як дієвий ресурс до подальшої реінтеграції в сучасне суспільство. Розуміємо, що роль держави є ключовою в контексті забезпечення ефективної державної політики, що спрямована на реалізацію всіх елементів системи реабілітації соціально-вразливих верств населення, у тому числі й військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Тобто саме соціальне підприємство, як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, а також компонента державного управління у взаємодії найголовніших стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва є основними об'єктами висвітлюваного наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика вивчення ролі держави як ключового стейкхолдера у формуванні моделі взаємодії в контексті розвитку соціального підприємництва, що є передумовою успішної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, загалом не є поширеною як предмет наукових досліджень та об'єкт публікаційної активності науковців. Проте проблемами розвитку соціального підприємництва як передумови успішної реінтеграції вищеназваної соціально-вразливої категорії громадян загалом займалися Вербицька А. [2], Дивнич Г. [3], Зновяк В., Казанська А., Кіріллова Ю., Максьюм К., Нагорна Н. [4], Ткалич М. та інші, вивчаючи потреби ветеранів у цілому, роль освіти, бізнесу й активних представників громадської сфери в даному питанні.

Мета статті. Ключовим завданням даної наукової статті є визначення компоненти державного управління у матриці взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як передумови реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей.

Виклад основного матеріалу. Як відзначається у наявних апробованих дослідженнях,

соціальне підприємство, як особливий вид ведення підприємницької діяльності, що зумовлено його соціальною спрямованістю, може одночасно сприяти економічному зростанню, соціальній та екологічній стійкості країни. Важливу роль у розвитку екосистеми соціального підприємства мають відігравати такі ключові стейкхолдери:

- держава (органи державної влади та органи місцевого самоврядування) – через механізми підтримки стимулювання може визначити інституціональні засади та стратегію розвитку соціального підприємства на рівні країни;

- громада (громадські організації, недержавні організації, ініціативні групи громадян) – через формування соціального капіталу та соціальної партисипації задля досягнення соціальних змін за ініціативою “bottom-up (знизу-вгору)”;

- бізнес (великі, малі та середні підприємства, фізичні особи-підприємці) – у ролі інвестора, партнера, ментора;

- освіта (заклади вищої освіти) як інструмент формування обізнаності про соціальне підприємство, розвитку підприємливості та емоційного інтелекту, підвищення мотивації до заснування соціальних підприємств [5].

Упроваджені нині заходи з реінтеграції більшості цільових соціально-вразливих груп населення, зокрема і досліджуваної нами – військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, на жаль, є недостатніми. У своїй більшості вони мають форму державних соціальних гарантій, виплат і пільг, які як самі державні чиновники, так і представники громадянського суспільства та безпосередньо ветерани вважають неспіввідносними з тим вкладом, що зроблений Героями заради доброї долі українського суспільства. Багато переваг не тільки застаріли, але й важкодоступні.

Якщо говорити про підтримку розвитку соціального підприємства, що вбачається нами передумовою успішної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, то необхідно відмітити активну позицію всіх ключових стейкхолдерів синергії з даного питання, що проявляються в розробці локальних програм підтримки, перенавчання, професійного розвитку, допомоги в реабілітації, пошуку організаційно-правової та матеріальної підтримки задля відкриття власної справи соціального спрямування, але одна з ключових ролей належить саме державі, як головному законодавцеві країни.

Складний економічний клімат у поєднанні з яскраво вираженими упередженнями роботодавців призвів до ситуації, коли багато ветеранів

мають труднощі з працевлаштуванням, яке має надати нові цілі в житті та допомагає призвичаїтись до мирних реалій. Як наслідок, ветерани часто стикаються з проблемами, такі як зловживання алкоголем, наркотиками, агресія та схильність до самогубства.

Є три основні перешкоди для успішної реінтеграції ветеранів в Україні: 1) нестача адміністративного потенціалу міністерств та міжвідомчого співробітництва, 2) недостатня протидія загрози політичної маргіналізації та радикалізації та 3) посилення суспільного розколу, що веде до відчуження ветеранів як соціальної групи. Українське Міністерство у справах ветеранів не має достатнього політичного впливу, фінансування та адміністративного охоплення для формування та реалізації всеосяжної стратегії реінтеграції ветеранів. Крім того, проблемою залишається співпраця з набагато більш впливовими Міністерством оборони та Міністерством внутрішніх справ.

На політичному рівні відчуження ветеранів створює ризик відштовхнути частину ветеранів в обійми радикальних груп. Ця радикалізована меншість в даний час домінує у дискурсі щодо політичних поглядів ветеранів, що спричиняє ще більшу недовіру населення до всіх ветеранів [6, с. 3].

На соціальному рівні більшість соціально активних місцевих громад намагаються актуалізувати питання реінтеграції вразливих груп населення, але ураховуючи велику кількість обмежень «з верхівки», вони вирішуються недостатньою мірою. Існуючі стереотипи про ветеранів часто перетворюються на дискримінацію. Тому владні інституції в Україні повинні активізувати свої зусилля щодо формування та реалізації послідовної якісної системної політики реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей.

Незважаючи на те, що ця проблема є комплексною, а ресурси українського уряду обмежені, суспільна важливість цього питання занадто висока, щоб залишати його без уваги. Найбільш нагальними є наступні заходи:

– Уряд України повинен вирішити питання реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей шляхом розробки програми з чітко визначеними цілями, яка буде тривати, поки всі ці цілі не будуть досягнуті.

– Міністерству фінансів України та Верховній Раді України слід збільшити фінансування та штат Мінветеранів як у Києві, так і в регіонах, необхідно оптимізувати діяльність профільного Міністерства в контексті вироблення чіткого

механізму реалізації всіх напрямів системи реабілітаційних заходів.

– Міністерству у справах ветеранів у співпраці з Міністерством оборони та Міністерством внутрішніх справ необхідно подолати проблему присвоєння статусу ветеранів АТО/ООС, збирання та аналізу інформації щодо останніх, щоб сформулювати послідовну політику та протистояти стереотипам.

– Уряд, громадянське суспільство та міжнародні організації повинні посилити взаємодію між цивільним населенням та ветеранами в громадах, щоб уникнути створення соціально ізольованих груп. Діалог про реінтеграцію військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей є надзвичайно важливим, і його не можна залишати лише до уваги активних, часто поодиноких, представників соціуму (часто саме членів родин цих військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС), які найголосніше артикують свою позицію.

– Міністерство охорони здоров'я України та Мінветеранів повинні посилити свою систему охорони фізичного та психічного здоров'я ветеранів, адже добрий або більш-менш стабільний якісний фізичний і психо-емоційний стан є запорукою подальшого прагнення ветерана підтримувати свою активну життєву позицію, продовжувати жити та розвиватися.

– Міжнародні організації повинні вкладати більше політичного та фінансового капіталу у реінтеграцію ветеранів в Україні та відділити ветеранські програми від програм, спрямованих на прилеглі до зони конфлікту території [6, с.3].

Тим не менше, Україна має достатньо можливостей для зміцнення суспільної єдності, якщо уряд серйозно сприйме виклик реінтеграції українських ветеранів та вирішить суспільні й політичні розбіжності. Серйозний підхід до проблем соціальної напруги також закладе основу для потенційної реінтеграції учасників бойових дій з боку сепаратистів, що буде набагато складнішим завданням в майбутньому. Відповідальність за успішну реінтеграцію лежить не лише на уряді – це не лише суспільний, а і глибоко індивідуальний процес. На суспільному рівні реінтеграція вимагає від цивільних осіб, ветеранів та інших груп, які постраждали від війни, навчитися мирно взаємодіяти один з одним у своїх громадах. У той же час реінтеграція – це особистий досвід, і кожен окремих ветеран несе відповідальність за пошук свого місця в мирному житті. Якщо їм надають умови для успішної реінтеграції, ветерани мають хороші стартові позиції стати рушієм змін на краще в своїх громадах.

Якщо український уряд не забезпечить належних умов, за яких ветерани можуть (ре-)інтегруватися у цивільне життя, це створить ризик маргіналізації цих колишніх учасників бойових дій, що може збільшити для них привабливість участі в різноманітних радикальних групах [6, с. 7].

Колишні учасники часники бойових дій та військовослужбовці не лише змінили погляди суспільства на ветеранів, вони також спричинили суттєві зміни в законодавстві та практиці надання соціальних послуг ветеранам. Це значною мірою стало результатом активних лобістських зусиль громадянського суспільства, які зрештою призвели до створення Міністерства у справах ветеранів України у 2018 році.

Однак, незважаючи на покращення доступу ветеранів до інформації, що стосується їх прав та привілеїв, поточні заходи з реінтеграції залишаються недостатніми. Підтримка ветеранів організована як система виплат та пільг, для отримання яких ветерани мають окремо подавати заявку. Доступ до цієї системи залишається складним, та і самі пільги не задовольняють потреби реінтеграції належним чином. Психологічна, фізична та професійна реабілітація – це ті сфери, у яких особливо відчувається нестача державних зусиль. Ветерани, організації громадянського суспільства, співробітники міністерств та міжнародні актори постійно критикують такий орієнтований на пільги підхід до реінтеграції як застарілий та неефективний, і пропонують реформи для його оновлення. У той же час, вищезазначені групи беруть участь у процесі реінтеграції на різних рівнях і не завжди співпрацюють між собою.

Глибокі структурні виклики в Україні формують політику реінтеграції. Країна-агресор продовжує докладати зусиль для ослаблення української системи управління. Одночасно Україна намагається провести внутрішні реформи в умовах складної економічної ситуації на тлі зростаючої суспільної та політичної поляризації. Політика в Україні – це важка битва – не лише стосовно ветеранів [6, с.17].

Таким чином, аналізуючи роль країни та її ефективного державного управління щодо організаційно-правового урегулювання питання реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, вбачаємо що саме досконала нормативно-правова база, яка визначатиме ключові напрями дій усіх стейкхолдерів у матриці їх взаємодії в даному питанні, є першоосновою їхньої подальшої ефективної діяльності, а формування стратегій державного сприяння у працев-

лаштуванні та самозайнятості, зокрема шляхом державної підтримки розвитку ідей соціального підприємництва – є одним зі стратегічних напрямків соціальної підтримки ветеранів загалом.

За результатами дослідження, проведеного у 2023 році Українським ветеранським фондом Міністерства у справах ветеранів у партнерстві із соціологічною групою «Рейтинг» за результатами аналізу політик і практик сприяння розвитку ветеранського бізнесу в різних країнах було окреслено державні та громадські політики та ініціативи підтримки ветеранів та сприяння їхній ресоціалізації.

Узагальнюючи вивчений для цього дослідження міжнародний досвід підтримки ветеранської спільноти, було виокремлено декілька основних напрямків такої підтримки:

1) інформаційно-дослідницька діяльність – один з основних та найбільш масштабних напрямів, що окрім інформаційних кампаній, масштабних польових досліджень, включає також створення мережі центрів для ветеранів та залучення громадського сектору задля забезпечення потреб ветеранів в сфері працевлаштування, підприємництва та психосоціальних послуг;

2) фінансово-кредитна та податкова підтримка – чинник, що сприяє становленню ветеранів як самодостатніх та незалежних членів соціуму, зокрема шляхом розвитку ветеранського бізнесу, сприяє технічному забезпеченню підприємств ветеранів, а також залучення ветеранського бізнесу як підрядників та субпідрядників при виконанні державних замовлень;

3) медико-реабілітаційна діяльність – широкий напрям тривалої підтримки, що водночас передбачає чи не найбільше видатків з державного бюджету задля забезпечення безоплатного медичного обслуговування та різного роду фінансових компенсацій, зумовлених станом здоров'я;

4) соціально-адаптаційна діяльність – нею пронизано усі напрямки державної політики підтримки ветеранів у багатьох країнах, адже починаючи з медичного обслуговування і до програм з перекваліфікації – усі заходи організуються з урахуванням особливого досвіду ветеранів та націлені на створення комфортних умов для розвитку ветеранів у цивільному житті.

Особливу увагу міжнародні партнери, зокрема Сполучене Королівство, США та Канада, приділяють соціальному супроводу ветеранів, який забезпечується частково силами громадянського суспільства, а частково силами влади на локальному рівні. Супровід ветеранів здійснюється як під час оформлення соціальних пільг,

так і в процесі пошуку роботи та створенні власного бізнесу. Досвід впровадження політик та практик сприяння реінтеграції ветеранської спільноти в США, Сполученому Королівстві, Канаді, Хорватії та Австралії залишається мало дослідженим, адже не менш значущими на шляху до успіху залишаються ризики та виклики, із якими стикаються як ветерани, так і органи виконавчої влади, впроваджуючи необхідні зміни. Для України досвід вищезгаданих країн є показовим для орієнтації при розробці власної стратегії сприяння ресоціалізації ветеранів, адже включає в себе роботу з ветеранами різних поколінь, застосування різноманітних підходів та охоплення масштабних напрямів як фінансової, так і інформаційної підтримки ветеранів [7, с. 29].

Соціальне підприємництво є вектором розв'язання актуальних соціальних викликів українського суспільства, які потребують швидких та інноваційних рішень, невід'ємною складовою розвитку сучасної країни та консолідації емоційного та інтелектуального людського ресурсу. Діяльність соціальних підприємств має стати своєрідною реакцією громади на соціальну проблему, яка є нагальною та пріоритетною [5]. Стратегія розвитку соціального підприємництва є теоретичною рамкою для розвитку підприємницьких моделей діяльності всіх стейкхолдерів взаємодії в контексті реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей.

Висновки. Таким чином, державне сприяння у працевлаштуванні та самозайнятості ветеранів є одним зі стратегічних напрямків соціальної підтримки ветеранів загалом, адже дозволяє розвивати малий та середній бізнес в Україні, частково

зменшуючи навантаження на фінансування соціальної сфери. Українська необхідна розробка власних законодавчо врегульованих інструментів та стратегій підтримки військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей у сферах працевлаштування та підприємництва, де в черговий раз наголошуємо саме на необхідності сприяння розвитку соціального підприємництва як передумови реінтеграції досліджуваної категорії громадян. Держава має ключову роль в контексті забезпечення ефективної державної політики, що спрямована на реалізацію всіх елементів системи реабілітації соціально-вразливих верств населення, у тому числі й військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Її підтримка полягає у забезпеченні здійснення інформаційно-дослідницької, медико-реабілітаційної та соціально-адаптаційної діяльності, а також фінансово-кредитній та податковій підтримці.

Подальші наукові пошуки в даному напрямку можуть бути перспективними, оскільки розвиток соціального підприємництва має великий позитивний ефект, адже спрямований на вирішення соціальних проблем і дає можливість професійно самореалізуватися певним соціально-вразливим групам населення. Роль держави в контексті формування дієвої державної підтримки, вироблення та затвердження стратегій розвитку соціального підприємництва, яке є детермінантою реінтеграції саме військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, може бути предметом ґрунтовних наукових пошуків, оскільки матриця взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва може бути ефективною лише у випадку якісної синергії всіх її ключових партнерів.

Список літератури:

1. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю: методичний посібник. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/Reintegration-manual.pdf> (дата звернення: 15.12.2023)
2. Verbytska, A. (2022). Prerequisites for the development of democratic governance in the field of social entrepreneurship. *Економіка та суспільство*, (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-31>.
3. Дивнич Г.А. (2022). Нормативне регулювання соціального підприємництва: європейський досвід. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (2), 47-52.
4. Нагорна Н.С., Максьом К.В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2022. № 36. С. 272–276.
5. Стратегія розвитку соціального підприємництва в Національному університеті «Чернігівська політехніка», затв. Вченою радою Національного університету «Чернігівська політехніка» 25 вересня 2023 р., протокол № 11. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/strategia-rozvytku-soczialnogo-pidpryemnytva.pdf> (дата звернення: 15.12.2023)
6. Фрідріх Ю., Люткефенд Т. Довга тінь Донбасу: Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні. URL: https://www.gppi.net/media/GPPi_2021_Friedrich_Luetkefend_Long-Shadow-of-Donbas_ukr.pdf (дата звернення: 15.12.2023)
7. Потреби ветеранів 2023. Дослідження Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів у партнерстві із соціологічною групою «Рейтинг», січень – квітень 2023 року. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

Petryk O.L. COMPONENT OF STATE ADMINISTRATION IN THE INTERACTION OF KEY STAKEHOLDERS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS DETERMINANT FOR REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL, VETERANS OF THE ATO/JFO AND MEMBERS OF THEIR FAMILY

The article examines the public administration component in the matrix of interaction of key stakeholders in the development of social entrepreneurship as a prerequisite for the reintegration of military personnel, veterans of the ATO/JFO and their family members. Among the wide spectrum of directions of the system of rehabilitation measures aimed at improving the living standards of former military personnel, veterans of the ATO/JFO and their families, a special role within the scope of this scientific study was given to the professional rehabilitation of this category of citizens, which, in particular, is implemented by their realization of ideas of social entrepreneurship, which is seen as an effective resource for further reintegration into modern society. The need for a comprehensive approach to working with ex-servicemen, veterans of the ATO/JFO and their families, taking into account their needs and characteristics, which can become a catalyst for positive changes for all key players at the national and local levels, help rally efforts at the level of a state, local self-government and civil society has been confirmed. The key role of the state in the context of ensuring an effective state policy aimed at the implementation of all elements of the system of rehabilitation of socially vulnerable segments of the population, including military personnel, veterans of the ATO/JFO and their families, has been outlined. The need to develop legally regulated tools and strategies to support the studied category of citizens in the fields of employment and entrepreneurship is highlighted, where once again the need to promote the development of social entrepreneurship as a prerequisite for their reintegration is emphasized. Taking into account the international experience of state support of the veteran community, several of its main directions have been noted: information and research, medical rehabilitation and social adaptation activities, as well as financial-credit and tax support.

Key words: professional recovery, reintegration, public administration, military personnel, veterans of the ATO/JFO and their family members, social entrepreneurship.